LIBRIS | We know books

ANDRI SNÆR MAGNASON

DESPRE TIMP ȘI APĂ

Traducere din limba engleză
IRINA DUBSKÝ

LITERA
București

LIBRIS | We know books

Cuprins

Îți doresc să trăiești vremuri interesante 7
Un mic tezaur 11
O conversație din viitor 18
O proiecție de imagini 21
Atotcuprinzătoarea tăcere a marii întinderi
create de Dumnezeu 45
Blocajul scriitorului 50
Puterea povestirilor 57
Cuvintele pe care nu le înțelegem 61
În căutarea vacii sacre 71
Vizita unui om sfânt 85
O revelație de la zeul nepotrivit 97
O întoarcere în timp 104
Vise cu crocodili 116
O mitologie pentru zilele noastre 129
N 64° 35,378′, V 16° 44,691′ 139
Mama universului, albă ca promoroaca 159
Adio uriașilor albi 165
Zeul din motorul cu aburi 171
Mai multe cuvinte, nimic altceva 189

LIBRIS | We know books

Priviți marea albastră 200
Poate că totul va fi bine până la urmă 228
Interviu cu Dalai Lama, în camera sa de oaspeți
din Dharamsala 239
În laptele matern 260
Crocodylus thorbjarnarsoni 268
2050 271
O conversație din viitor 283
(Apoca)lipsa mișcării. Post-scriptum la Covid-19 287
Note finale 299
Credite foto 307
Indice 309

UBBIS | We know books

ÎȚI DORESC SĂ TRĂIEȘTI VREMURI INTERESANTE

Ia seama la ce vezi.

Thorvaldur Thorsteinsson

Ori de câte ori am oaspeți din străinătate cărora le arăt orașul Reykjavík, îmi face plăcere să-i plimb cu mașina de-a lungul bulevardului Borgartún, căruia îi spun „Bulevardul Visurilor Sfărâmate". Le atrag atenția asupra clădirii Höfdi, casa albă de lemn unde a avut loc întâlnirea dintre Ronald Reagan și Mihail Gorbaciov în 1986, o casă pe care mulți o asociază cu sfârșitul comunismului și prăbușirea Cortinei de Fier. În imediata vecinătate a acestei clădiri se află o construcție din sticlă și marmură, de culoare neagră, asemănătoare cu o cutie, care a găzduit cândva sediul Băncii Kaupthing. Falimentul acestei bănci, care a avut loc în 2008, a fost al patrulea asemenea eveniment ca mărime din istoria capitalismului – prin raportare nu doar la populația islandeză, ci măsurat în dolari americani: 20 de miliarde de dolari americani.[1]

Nu vreau să mă bucur de nefericirea altora, dar mă miră că, înainte să ajung la mijlocul vieții, am avut ocazia să asist la prăbușirea a două mari sisteme de gândire: comunismul și capitalismul. Fiecare dintre acestea fusese susținut de persoane care escaladaseră culmile establishmentului, ale guvernului și ale culturii, persoane care se bucurau de stimă direct proporțional cu poziția lor față de vârful piramidei. În cadrul acestor sisteme, oamenii făceau tot posibilul să mențină aparențele cu sacrificii maxime. La 19 ianuarie 1989, secretarul general al Partidului Unității Socialiste din Germania de Est, Eric Honecker, a declarat: „Zidul va rămâne în picioare cincizeci, ba chiar o sută de ani de acum înainte". Zidul avea să se prăbușească în luna noiembrie a acelui an. Directorul general al Băncii Kaupthing a afirmat într-un interviu

LIBRIS | We know books

la televiziune, acordat pe 6 octombrie 2008, după ce banca primise împrumuturi de urgență din partea Băncii Centrale a Islandei: „Ne merge foarte bine, iar Banca Centrală poate fi sigură că îi vom restitui împrumutul (...), o spun fără nici o ezitare". Trei zile mai târziu, Kaupthing dădea faliment.

Când se prăbușește un sistem, limbajul este eliberat de orice restricții. Cuvintele menite să cristalizeze realități rămân suspendate, lipsite de conținut. Manualele școlare își pierd actualitatea peste noapte, iar ierarhiile deosebit de complexe se estompează. Brusc, oamenii descoperă că nu mai găsesc formulările adecvate și nu mai pot articula concepte care să le oglindească realitatea. Între fostul sediu al Băncii Kaupthing și ceea ce a fost cândva clădirea Höfdi se întinde o peluză năpădită de iarbă. În mijlocul ei se ridică un crâng pipernicit: șase molizi și niște sălcii ciufulite. Stând pe iarbă în mijlocul acestui pâlc, între cele două clădiri, mi-am ridicat privirea spre cer și m-am trezit întrebându-mă ce sistem urmează să se prăbușească și ce idee de proporții urmează să prindă rădăcini.

Oamenii de știință au demonstrat că fundamentele vieții, ale Pământului însuși, se destramă. Principalele curente ideologice ale secolului XX s-au raportat la planetă și la natură ca la niște surse de materii prime ieftine și inepuizabile. Oamenii au pornit de la premisa că atmosfera este capabilă să preia continuu emisiile poluante, că oceanele pot absorbi la nesfârșit deșeurile, că solul se poate regenera perpetuu dacă primește îngrășăminte, că animalele se vor retrage constant, pe măsură ce rasa umană va contina să colonizeze tot mai multe teritorii.

Dacă previziunile oamenilor de știință cu privire la viitorul oceanelor, al atmosferei, al sistemelor climatice, al ghețarilor și al ecosistemelor din zona litorală se vor dovedi corecte, atunci va trebui să ne întrebăm ce cuvinte ar putea cuprinde asemenea probleme grave? Prin prisma cărei ideologii ar putea fi abordate? Ce ar trebui să citesc? Milton Friedman, Confucius, Karl Marx, Apocalipsa după Ioan, Coranul, Vedele? Cum să ne stăvilim aceste

LIBRIS We know books

dorințe, consumerismul și materialismul care amenință să copleșească inevitabil biosistemele fundamentale ale planetei?

Cartea de față vorbește despre timp și apă. Secolul care ne stă înainte va fi martorul unor schimbări fundamentale în natura apei de pe planeta noastră. Ghețarii se vor topi. Nivelul oceanului planetar va crește. Temperatura la nivel global va crește și va aduce după sine perioade de secetă și de inundații. Aciditatea oceanelor va atinge un nivel fără precedent în cincizeci de milioane de ani. Toate acestea se vor petrece în timpul vieții unei persoane care se naște acum și care va ajunge la vârsta de nouăzeci și cinci de ani, așa cum a ajuns bunica mea.

Cele mai puternice forțe ale Terrei s-au desprins de erele geologice și acum se schimbă la scară umană. Schimbări care se petreceau într-un interval de o sută de mii de ani se desfășoară acum într-un secol. O asemenea viteză are dimensiuni mitice, influențând viața de pe Pământ, rădăcinile a tot ce gândim, alegem, producem și credem. Are un impact asupra tuturor acelora pe care îi cunoaștem și îi iubim. Ne confruntăm cu schimbări mai complexe decât cele cu care s-au obișnuit mințile noastre. Aceste schimbări depășesc toate experiențele noastre anterioare, trec dincolo de cea mai mare parte a limbajului și a metaforelor la care recurgem pentru a ne orienta în realitate.

Comparați-o cu încercarea de a înregistra sunetele care însoțesc o erupție vulcanică. Majoritatea dispozitivelor n-ar înregistra altceva decât o confuzie sonoră, o mulțime de paraziți, zgomot alb. Pentru majoritatea oamenilor, expresia „schimbare climatică" este doar zgomot alb. E mai simplu să ne formăm opinii cu privire la chestiuni minore.

Putem înțelege pierderea a ceva de valoare, putem înțelege ce se întâmplă când un animal este împușcat sau când un proiect depășește limitele stabilite ale unui buget. Dar când vine vorba despre domeniul infinitului, al sacrului, despre coordonatele fundamentale ale vieților noastre, reacționăm total diferit. E ca și cum creierul nu se poate racorda la o asemenea scară.

LIBRIS We know books

Acest zgomot alb este menit să ne deruteze. Vedem titluri din presă și avem impresia că înțelegem cuvintele din care sunt formate: „topire a ghețarilor", „temperaturi record", „acidificare a oceanelor", „nivel crescut al emisiilor poluante". Dacă oamenii de știință nu se înșală, acești termeni trimit spre evenimente de o gravitate fără precedent în istoria umanității. Dacă ar fi să-i înțelegem pe deplin, acești termeni ne-ar influența direct acțiunile și alegerile. Dar se pare că 99% din semnificație se destramă în zgomot alb.

Probabil sintagma „zgomot alb" nu este o metaforă inspirată; fenomenul seamănă mai mult cu o gaură neagră. Nici un om de știință nu a văzut vreodată o gaură neagră, care poate avea o masă egală cu masa a milioane de sori și care poate absorbi complet lumina. Găurile negre pot fi detectate dacă privim dincolo de ele, la nebuloasele și la stelele din apropierea lor. Când vine vorba despre discutarea unor elemente care afectează toată apa de pe Pământ, toată suprafața Pământului, întreaga atmosferă a planetei, proporțiile gigantice ale problemei absorb toate sensurile. Singura posibilitate de a trata subiectul este ocolirea lui, depășirea lui prin lateral sau pe dedesubt, dintr-o perspectivă trecută sau viitoare, personală și științifică în același timp, și prin folosirea unui limbaj mitologic. Trebuie să scriu despre anumite subiecte fără a scrie despre ele. Trebuie să merg înapoi pentru a înainta.

Trăim într-o vreme când gândirea și limbajul au fost eliberate de lanțurile ideologice. Trăim în epoca acelui blestem chinezesc, cu siguranță tradus incorect, dar care nu-și pierde valabilitatea din această cauză: „Îți doresc să trăiești vremuri interesante!"

UBBIS We know books

Un mic tezaur

Mi-am obținut licența în literatură la Universitatea din Islanda în 1997. În vara aceea am lucrat în subsolul Institutului pentru Studii Medievale Árni Magnússon. Institutul se afla în spatele unei uși încuiate, în campusul universității; nu știu de ce, dar, în ciuda faptului că studiasem ani întregi chiar în această clădire, nu păsisem niciodată dincolo de acea ușă. Era un misterios prag dintre lumi, aidoma așa-numitelor stânci ale elfilor unde se spune că ar locui „oameni ascunși" ai Islandei. Auzisem povești despre oameni care trecuseră dincolo de această ușă, dar nu se mai întorseseră niciodată. Spațiul de dincolo de ușă, ce promitea savanților liniștea și răgazul necesare adâncirii în studiu, ascundea adevărate comori, precum manuscrise ale unor saga islandeze. Gestul de a apăsa soneria acestei uși părea la fel de îndrăzneț ca activarea unei alarme de incendiu. Nu avusesem curajul să apăs pe acel buton până în ziua când m-am trezit cuprins de o dorință arzătoare de a afla ce se ascunde acolo. Am sunat și am fost poftit înăuntru.

Dincolo de ușă domneau liniștea și semiîntunericul. Aerul era încărcat de mirosul cărților – dar și de o liniște copleșitoare pentru un tânăr. Am simțit un fior de neliniște. Mă aflam dincolo de ușă, printre cărturari adânciți în studiul vechilor manuscrise, unii dintre ei contemporani cu bunicii mei. M-am simțit mărunt ca un pigmeu când discuția din jurul cafetierei s-a concentrat asupra întrebării dacă Thorvald fusese în Skagafjördur în '86: n-aveam nici cea mai vagă idee dacă se refereau la anul 1186, 1586 sau 1986. Teama de a nu fi considerat incult sporea odată cu incoerența mea. M-am simțit simultan neinstruit și analfabet (voiam să spun *deopotrivă*?).

Slujbele mele din timpul vacanțelor de vară fuseseră până atunci numai în aer liber – lucrări de pavaj și de grădinărit.

LIBRIS | We know books

Îi compătimeam pe cei care lucrează în birouri pentru lipsa de libertate. De dincolo de zidurile institutului mă surprindeam uitându-mă pe geam la tovarășii mei îmbrăcați lejer, care tundeau gazonul din jurul universității, în timp ce mintea mea hoinărea și mai departe, dincolo de ei, în lumea largă. John Thorbjarnarson, fratele vitreg al mamei, de profesie biolog, mă invitase să vin să-l ajut să studieze obiceiurile de împerechere ale anacondelor în pădurile de mangrove din Venezuela. Aveam să lucrăm și cu o echipă de oameni de știință în pădurea tropicală amazoniană, numărând ouăle de crocodil din Rezervația de Dezvoltare Sustenabilă Mamirauá, ca parte a eforturilor de a salva caimanul negru, *Melanosuchus niger,* cel mai mare prădător din America de Sud.[2] Nivelul apelor din pădurea tropicală fluctuează aproximativ zece metri pe an, așa că aveam să locuim în case plutitoare. „E o bucurie unică să te trezești dimineața și să auzi delfini zbenguindu-se chiar în fața ușii tale", îmi spusese John.

La momentul respectiv, Margrét, iubita mea, aștepta primul nostru copil, așa că ar fi fost un gest iresponsabil din partea mea să o pornesc într-o asemenea aventură. S-ar putea spune că ajunsesem la o răscruce. Trenul pornise spre Venezuela și spre pădurea tropicală amazoniană fără mine, iar eu rămăsesem ca un fel de martor al propriei mele existențe, ros de îndoiala dacă, de fapt, cercetarea și solitudinea scrisului mi se potriveau cu adevărat.

Într-una din zile mi s-a cerut să inventariez o expoziție de manuscrise aflată într-o galerie micuță de la etajul superior. De expoziție se ocupa filologul Gísli Sigurdsson. M-a invitat să mergem împreună. Am ajuns la subsol, în fața unei uși masive de oțel, iar el a scos trei chei. Când a deschis ușa, am fost surprins să văd că aici sălășluiau manuscrisele: aici se afla inima istoriei culturale islandeze. De jur împrejurul meu erau giuvaiere istorice demne de venerație. Erau pergamente care datau din jurul anului 1100, descriind evenimente din vremuri de mult apuse. Erau originalele manuscriselor cu saga islandeze, povestind despre vikingi, regi și cavaleri, împreună cu texte juridice străvechi. Gísli s-a apropiat

LIBRIS | We know books

de un raft și a deschis o cutie. A scos de acolo un manuscris micuț și mi l-a înmânat cu atenție.

„Ce este cartea aceasta?", am întrebat eu în șoaptă.

Nu știu de ce simțeam nevoia să vorbesc în șoaptă. Pur și simplu spațiul acela mă îndemna să folosesc un ton șoptit.

„E *Codex Regius. Konungsbók, Cartea Regelui.*"

Am simțit cum mi se înmoaie genunchii, ca lovit de trăsnet. *Codex Regius*, care conține antologia poetică *Edda*, este cea mai de preț comoară a Islandei, poate chiar a întregii Europe nordice: a doua sursă majoră a mitologiei nordice și cel mai vechi manuscris al celebrelor poeme *Völuspá*, *Hávamál* și *Thrymskvida*. O sursă fundamentală de inspirație pentru Wagner, Borges și Tolkien. M-am simțit pe parcă l-aș fi avut pe Elvis Presley în brațe.

Manuscrisul nu arăta impresionant. Judecând după conținutul și influența sa, ar fi trebuit să fie aurit și strălucitor. În realitate, era mic și de culoare închisă, aidoma unei cărți de magie. Avea patina secolelor, dar nu era scorojit; era un pergament cafeniu superb, cu litere simple, deslușite, din care lipseau înfloriturile grafice, cu excepția câtorva letrine de început. Era cea mai veche ilustrare a dictonului că o carte nu trebuie judecată după copertă.

Filologul a deschis cu grijă manuscrisul și mi-a arătat un *S* foarte clar în mijlocul paginii.

„Citește ce scrie", mi-a zis el, așa că m-am străduit să deslușesc textul până când am reușit să-l citesc: *Sól tér sortna sígur fold í mar...* („Soarele se întunecă, pământul se scufundă, stelele strălucitoare se sting de pe boltă, marea cenușă va arde și o căldură dogoritoare se va înălța până la ceruri.")

Am simțit un fior pe șira spinării: era Ragnarök însuși, sfârșitul lumii așa cum este zugrăvit în profeția formulată în poemul *Völuspá*. Propozițiile se înlănțuiau într-o linie continuă, nefiind divizate în versuri, așa cum se întâmplă în general cu poemele când sunt tipărite în cărți. Intrasem în contact direct cu autorul acestor cuvinte care le așternuse pe pagină cu mai bine de șapte sute de ani în urmă. Dezvoltasem o sensibilitate exacerbată în

LIBRIS | We know books

relație cu ceea ce mă înconjura, temându-mă până și să tușesc, ca nu cumva să-l scap din mână, simțindu-mă vinovat și că respiram atât de aproape de această carte. Poate că era o reacție exagerată; la urma urmelor, acest manuscris stătuse cinci sute de ani în locuințe umede, cu acoperiș de iarbă, și fusese transportat de călăreți în cufere de lemn peste torente învolburate reci ca gheața; în 1662 fusese trimis cu vaporul în Danemarca, fiind oferit în dar regelui Frederic al III-lea. Am avut un sentiment intens, o legătură strânsă cu vremuri străvechi. De fapt, vorbeam aceeași limbă cu autorul manuscrisului. Oare avea să mai dureze încă șapte sute de ani? Până în 2700? Oare limba și civilizația noastră aveau să mai supraviețuiască atât de mult?

Specia umană a păstrat destul de puține dintre mitologiile sale antice sacre: idei despre forțele și zeii care guvernau cerurile și despre geneza și sfârșitul lumii. Avem mitologia greacă, mitologia romană, egipteană și budistă. Au supraviețuit viziunea hindusă asupra lumii, cea iudeo-creștină, cea islamică, precum și fragmente din viziunea aztecă. Iar mitologia nordică reprezintă o astfel de viziune despre lume; din acest motiv, *Codex Regius* are o valoare mai mare decât *Mona Lisa*. Majoritatea cunoștințelor noastre despre zeii nordici, despre Valhalla și Ragnarök, își trag seva din această carte. Manuscrisul reprezintă o sursă inepuizabilă de inspirație, un izvor al credințelor și artei. Din el se ivesc spectacole de dans modern, formații de hard-rock și chiar producții hollywoodiene clasice, cum ar fi *Thor: Ragnarök*, creație a studiourilor Marvel, un film în care Thor și Hulk, prietenul lui, își unesc forțele împotriva trădătorului Loki, a uriașului Surtur, a zeiței Hela și a înfricoșătorului lup Fenris.

Am așezat manuscrisul într-un lift micuț și l-am trimis la etajul superior. Între timp, am urcat în goană niște scări înguste ca să-l întâmpin. L-am pus cu grijă pe un cărucior pe care l-am împins de-a lungul unui coridor lung. L-am încuiat atent într-o vitrină de sticlă, unde era la fel de bine protejat ca un bebeluș născut prematur într-un incubator. Toată săptămâna am fost chinuit de vise

LIBRIS | We know books

ciudate. În aproape toate se făcea că eram în centrul orașului și pierdusem cartea. M-am întâlnit la un moment dat cu o îngrijitoare care împingea de-a lungul coridorului un cărucior cu ustensile de curățenie; în fața ochilor minții a început să mi se deruleze un cataclism cultural – vedeam cum manuscrisul cade într-o căldare cu apă și săpun, ieșind apoi la suprafață perfect curat, cu paginile albe. O *tabula rasa*.

Marketingul nu era punctul forte al medievaliștilor de la institut, așa că am petrecut zile în șir singur cu aceste comori, în timp ce turiști porneau spre Gullfoss și Geysir ca să viziteze gheizere și cascade. Era un adevărat privilegiu să petreci timp în compania acestei veritabile Mona Lisa islandeze, dar beneficiile nu se opreau aici. Cele mai valoroase giuvaiere ale institutului erau expuse alături de *Cartea Regelui*: *Grágás*, care cuprindea legile epocii vikingilor; *Möðruvallabók*, în care se găseau cele mai renumite saga islandeze; *Flateyjarbók*, cu cele două sute de file de piele de vițel, bogat ilustrate. Uneori mă aplecam asupra vitrinelor și încercam să citesc textele de pe paginile deschise. *Cartea Regelui* era cea mai lizibilă, iar literele se distingeau destul de clar, așa încât am reușit să deșlușesc următoarele cuvinte străvechi: *Ungur var eg fordum, fór eg einn saman* („Când am fost tânăr și mi-am croit propriul drum, m-am rătăcit. Când am ajuns în tovarășia semenilor mei, m-am considerat bogat. Omul este o bucurie pentru om.").

Era chiar săptămâna în care Margrét și cu mine ne-am dus în goană la maternitate în toiul nopții, de unde m-am întors ținându-mi în brațe întâiul născut. Până atunci nu mai atinsesem ceva atât de nou și de delicat. Și nici ceva atât de vechi și de delicat. Visele în care se făcea că eram în oraș au continuat, dar acum se făcea că mă trezeam aproape gol, doar în lenjeria de corp, și-mi pierdusem și fiul, și manuscrisul.

În încăperea de lângă sala securizată unde se găseau manuscrisele se aflau alte comori: o colecție de benzi cu înregistrări făcute de folcloriști pe tot teritoriul Islandei între 1903 și 1973.